

KIRJALLISUUTTA / BOOK REVIEWS

Heteronormatiivisuuden dekonstruktio

Misha Cherniak, Olga Gerassimenko & Michael Brinkschröder (toim.), "For I Am Wonderfully Made": Texts on Eastern Orthodoxy and LGBT Inclusion. European Forum of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Christian Groups 2016, 323 s.

Thomas Arenzen, Ashley M. Purpura & Aristotle Papanikolaou (toim.), Orthodox Tradition and Human Sexuality. Foreword by Metropolitan Ambrosius, Helsinki. New York: Fordham University Press 2022, 330 s.

Artikkelit kirjassa *"For I Am Wonderfully Made"* perustuvat osittain esitelmiin, jotka johdannon mukaan pidettiin "Helsingin lähellä" vuonna 2015 järjestetyssä seminaarissa "Orthodox Theological Reflections on LGBT People". Kirjasta löytyy teologisten artikkelien lisäksi transkriptioita ryhmäkeskusteluista sekä henkilökohtaisia kertomuksia. Esipuhe on isä Heikki Huttusen kirjoittama. *Orthodox Tradition and Human Sexuality* taas koostuu kauttaaltaan tieteellisistä artikkeleista tästä aiheesta. Molemmat kirjat tähtäävät samaan: heteroseksuaalisen rakkauden tiukan normatiivisuuden dekonstruktioon.

"For I Am Wonderfully Made" sisältää myös katsauksia yhteiskunnan suhtautumisesta seksuaalivähemmistöihin Itä-Euroopassa, erityisesti Venäjällä. Kirjoittajien mielestä tilanne on miltei lohduuton varsinkin Venäjällä, jossa seksuaalivähemmistöjen toimintaa ja pelkkää olemassaoloa sekä ihmisoi-keusajattelua usein pidetään turmeltuneen "Lännessä" vaikutuksena. Kirkko ja valtio lyöttäytyvät yhteen kansakunnan ja perinteisten perhearvojen puolustamisessa. Lännessä on tällöin tullut metafyyssinen vastustaja, yksi artikkelin kirjoittaja toteaa – jo kohta kymmenen vuotta sitten. Tapa, jolla Venäjän patriarkka Kirill on luonnehtinut Ukrainan sodan perimmäisiä syitä, ei näiden artikkelien valossa ole kyseisen sodan jälkikäteen keksittyä oikeutusta. Kirjan henkilökohtaiset puheenvuorot ovat usein pysäyttäviä. Oltakoon kirjoittajien näkemysten kanssa samaa tai eri mieltä, henkilökohtaiset kokemukset hylkäämisestä kirkon suunnalta – ehtoollismaljan edessä tai päästörukouksen lu-

kematta jättämisen muodossa kirkkokansan nähden – ovat julmaa luettavaa. Ne toimivat myös muistutuksena siitä, että aihe koskettaa konkreettisia ihmisiä, meidänkin keskuudestamme löytyviä, eikä ole vain etäisen teoreettisen pohdinnan asia.

Jälkimmäistäkin kuitenkin tarvitaan. Valerie A. Karras johdattaa samassa kirjassa aiheeseen, johon monet kirjoittajat palaavat myös toisessa teoksessa, *Orthodox Tradition and Human Sexuality*: Miten tulkita kertomus ihmisen luomisesta kohdassa 1. Moos 1:26–27? Edustamassaan tulkinnaissa Karras vetoaa ennen kaikkea Gregorios Nyssalaiseen todeten, että sukupuoliuus ja jako kahteen sukupuoleen eivät isien mukaan kuuluneet ihmisen alkuperäiseen luomiseen. Kaksi sukupuolta olisi ollut Luojan tapa varautua luotujen tulevaan syntiinlankeemukseen, jonka jälkeen biologinen lisääntyminen tuli välttämättömäksi ihmissuvun jatkumisen kannalta. Karras myös esittää, että jakaantuminen kahteen sukupuoleen tämän tulkinnan mukaan kumoutuu ylösnousemuksessa. Täten Karras yrittää kumota näkemyksen siitä, että jakaantumisen kahteen sukupuoleen olisi ontologinen arvo (“gender essentialism”). *Orthodox Tradition and Human Sexuality* -kirjan esipuheessa metropoliitta Ambrosius tarttuu samaan ajatukseen ja tekee sen pohjalta monien muiden artikkelikirjoittajien tavoin johtopäätöksen, että näin ollen perinteinen näkemys seksuaalisuudesta miehen ja naisen välisenä asiana ei päde. Viittaamalla ihmisen alkuperäiseen ei-binääriseen luomiseen relativisoidaan jakautuminen kahteen sukupuoleen ja sitä kautta todetaan ei-binääristen suhteiden olevan saman arvoisia kuin miehen ja naisen välinen suhde. Minulle tämä ei oikein avaudu. Selvää näyttää olevan se, että isät eivät nähneet miehen ja naisen välisen seksuaalisen suhteen ja sen myötä lisääntymisen edustavan ihmisen korkeinta kutsumusta. Selibaatti sen sijaan edusti sitä. Miten tästä päästään ei-binääristen seksuaalisten suhteiden arvostamiseen, jäi kirjat luettuani minulle arvoitukseksi.

Toinen vastaava teema kirjoissa on personalismin korostus, jossa tehdään jyrkkä ero “luonnon” ja “persoonan” välillä. Ihmistä ei voida rajoittaa hänen (biologiseen) luontoonsa. Varsinkin Bryce E. Rich edustaa artikkeleissaan (molemmissa kirjoissa) tätä näkökantaa ja yhdistää sen erilaisiin gender- ja queer-teorioihin. Richin mukaan ihminen voi vapaana persoonana ylittää luontonsa ja valita hänelle sopivan suhteen lukuisten gender-roolien ja sukupuolivariaatioiden seasta. Näkökantaa perustellaan ennen kaikkea Johannes Zizioulaksen ja Vladimir Losskyn näkemyksillä luonnon ja persoonan välisestä jännitteestä. Losskyn korostamaa apofatismia suhteessa tietoomme Juma-

lasta käytetään useissa artikkeleissa perusteena sille, että vastaavasti ei voida rajoittaa ihmistäkään hänen meidän havaittavissamme olevaan luontoonsa. Jotenkin tämänkin päätelmän ajatellaan edistävän vapautumista biologisen luonnon rajoittuneisuudesta ja mahdollistavan heterosuhteiden ohella muunlaisetkin suhteet.

Ihmisen vapautuminen syntiinlankeemuksen jälkeisestä binäärisyydestä on myös vahvasti esillä, kun jotkut kirjoittajat kehittävät ajatuksiaan eros-rakkauden pyhittävästä voimasta. Aristotle Papanikolaou aloittaa oman artikkelinsa teoksessa *Orthodox Tradition and Human Sexuality* toteamalla, että hän aikoo keskittyä itse seksuaaliseen tekoon ja siihen liittyvään himoon, joiden kanssa kirkolla on ollut vaikeuksia varsinkin suhteessa homoseksuaaleihin. Avioliitto on kirjoittajan mukaan sakramentti sen takia, että osapuolet voivat sen kautta harjoittaa askeesia ja *agape*-rakkautta. Tämä puolestaan vapauttaa osapuolten eros-rakkauden pelosta ja vihasta edistämään ihmisen päämäärää (*theosis*) riippumatta siitä, onko kyse hetero- vai homosuhteesta. Papanikolaou viittaa Maksimos Tunnustajan näkemykseen hyveistä, *eroksesta* ja *agapestä*. Mutta siinä missä Maksimos käyttää käsitettä eros kuvaamaan rakkautta Jumalaan, Papanikolaou soveltaa sitä myös parisuhteeseen. Kun tätä rakkauden muotoa käytetään oikein, se edistää osapuolten suhdetta Jumalaan. Maksimoksenkin kerrotaan ajatelleen, että *eroksen* kohdistuminen rajallisiin (luotuihin) kohteisiin voi olla hyvä, jos se johtaa ihmistä kohti Jumalaa, mutta paha, jos *eros* on suhteessa niihin järjenvastainen. Maksimoksen kerrotaan myös rajoittaneen seksuaalisen eroksen lisääntymistarkoitukseen. Ehkä sen takia, että eros samaa sukupuolta olevaa kohtaan olisi lisääntymismahdottomuutensa takia järjenvastainen? Papanikolaou etäännyy omassa artikkelissaan niin kauas seksuaalisuuden biologisesta perustasta, että hän toteaa homoeroottisen himon olevan yhtä selittämätön kuin paljon useammin esiintyvä heteroseksuaalinen himo. Voisiko heteroseksuaalisella himolla olla jotain tekemistä lisääntymisen kanssa?

Papanikolaou tunnustaa rakentavansa ajatteluaan Jumalan inkarnaatioon pohjautuvaan ihmiskuvaan eikä yksittäisiin lauseisiin Raamatussa, isillä tai kanoneissa. Monet muut kirjoittajat viittaavat kuitenkin varsinkin Raamatussa oleviin, homoseksuaalisen kanssakäymisen torjuviin kohtiin. Usein todetaan, että Raamattu puhuu sen ajan homoseksuaalisesta kulttuurista, joka oli perin erilainen oman aikamme kahden henkilön vapaaehtoiseen, tasaverlaiseen ja uskolliseen rakkaussuhteeseen verrattuna. Näin varmasti on. Varsinkin Room. 1:23–27 on kuitenkin haaste tälle tulkinnalle, kun Paavali tuossa

kohdassa näyttää puhuvan kategorisesti kaikkea homoseksuaalista sukupuoliyhteyttä vastaan sanoen sen olevan epäsopuinen luomakunnan järjestyksen kanssa, verrattavissa epäjumalanpalvontaan tai sen seurausta. Toisaalta, jos kysymme artikkelikirjoittaja Ekaterini Tsalampounin (*Human Sexuality*) tavoin, mitä arvoa jollakin ensimmäisen vuosisadan diasporajuutalaisella (so. Paavalilla) on oman aikamme ratkaisujen kannalta, niin joudumme myös kyseenalaistamaan Paavalin muun aineiston ilmoitusluonteen. Kyseessä on aika iso osa Uudesta testamentista. Molemmissa kirjoissa kontekstualisoidaan varsinkin Raamatun kohdat menneen ajan tuotteiksi siinä määrin, ettei niillä katsota olevan sanottavaa nyt käytävään keskusteluun. Melkoinen hermeneuttinen muuri tulee tällöin pystytetyksi. Eikö kirkon traditio ole tosiaan kohdannut samoja ilmiöitä kuin me nykyään ja osannut niitä käsitellä pastoraalisesti? Bryce E. Richin kuvaus antiikin ajan homoseksuaalisen kanssakäymisen eri muodoista (*Human Sexuality*) herättää kyllä kysymyksen, eivätkö eri seksuaaliset suuntautumiset olleet tiedossa jo silloin.

Hyvin kirjoitettu mutta hämmentävä on Susan Ashbrook Harveyn artikkeli (*Human Sexuality*), jossa hän esittää monen varhaisista lähteistä tunnetun pyhittäjäparin keskinäisen suhteen voineen sisältää myös seksuaalista läheisyyttä ("There is no means for us to know."). Ashbrook Harvey myös luonnehtii Gregorios Teologin kirjeitä Basileios Suurelle "homooeroottiseksi", samaten Romanos Melodoksen ja Symeon Uusteologin hymnejä ja runoja Kristukselle. Herää kysymys, voiko antiikissa ja keskiajalla usein palavankin *filia*-rakkauden (ystävyyys) häviäminen kulttuuristamme ja sen korvaaminen eroksella olla tässä taustana. Muuten en tiedä, miten Ashbrook Harveyn havainnot voisivat auttaa, kuten hän itse esittää, meitä pohtimaan ihmisyyttä, seksuaalisuutta ja jumalakaipuuta.

Kirjat kehittävätsiis sellaista näkemystä ihmisen seksuaalisuudesta, joka olisi avoin myös samaa sukupuolta oleville. Yksi seuraamus tästä on monissa artikkeleissa toistuva toteamus, ettei lisääntyminen ole avioliiton perimmäinen tarkoitus. Eikö tässä yhteydessä ole hyvä muistaa, että lisääntymisen erottaminen seksuaalisuudesta on kulttuurissamme tullut itsestäänselvyydeksi ehkäisyn historian mullistaneen e-pillerin keksimisen ja sen mahdollistaman seksuaalisen vallankumouksen seurauksena 1960-luvulta alkaen? Pantelis Kalaitzidoksen (*Human Sexuality*) kehoitus kehittää nautinnon ja hellyyden teologiaa sen sijaan, että nähtäisiin avioliitto vain lisääntymisen valossa, sopii hyvin yhteen kulttuurimme valtatrendin kanssa.

Kirjojen artikkelit vähättelevät jakautumista kahteen sukupuoleen, mutta pitävät samalla binääristä seksuaalisuutta esikuvana kahden samaa sukupuolta olevan henkilön parisuhteelle ("a loving, covenanted, same-sex erotic relationship", Bryce E. Rich). Se jää käsittelemättä, miten suhtautua samaa sukupuolta olevien parien perheen perustamiseen. Lasten "hankkiminen" tarkoittaa – jos lapsia ei adoptoida edellisistä suhteista – kolmannen osapuolen osallistumista. Mikä on silloin biologisen vanhemman asema ja suhde lapseensa? Mikä on lapsen suhde biologiseen äitiinsä/isäänsä? Kolmesta vanhemmasta on joka tapauksessa kyse.

Kun kerran kirjoissa käsitelty aihe on niin räjähdysherkkä – se hajottaa parhaillaan kirkkokuntia ympäri maailmaa – sitä olisi voinut käsitellä monipuolisemmin. Edes yksi eri mieltä oleva kirjoittaja olisi nostanut kirjojen arvoa. Nyt on vaarana, että monet hyvin kirjoitetut artikkelit jäävät lukematta niiltä, joille perinteinen sukupuolisuhdemalli on itsestäänselvyys. Usein peräänkuulutettua keskustelua aiheesta eivät nämä kirjat itse edusta.

Mikael Sundkvist